

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

УДК 78.01(477)«16/190»

*Петро Киридон,
м. Полтава*

УКРАЇНСЬКЕ МУЗИКОЗНАВСТВО ВІД XVII ДО ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР

Пропонується загальний огляд історії вітчизняного музикознавства від часу його становлення до Української революції 1917 – 1920 рр. Події подаються в контексті суспільних соціально-економічних процесів на українських землях у складі двох імперій: Австро-Угорської та Російської. На прикладі творчих здобутків українських митців аналізується органічна належність національних діячів до європейських музикознавчих кіл та характеризуються специфічні риси української музикології означеного періоду.

Ключові слова: *Україна, музикознавство, композитор, музикант, педагог, диригент.*

Українське музикознавство започатковане в середині XVII ст., збігається в часі з Визвольною війною і Українською революцією під проводом Б. Хмельницького. У багатьох країнах Західної та Центральної Європи розгорталися складні процеси скасування феодальних порядків і зародження нових, буржуазно-демократичних суспільних відносин. Наддніпрянщина і західно-українські землі не перебували осторонь соціально-економічних і політичних змін, що впливали на культурні зрушення.

Серед основоположників вітчизняного музикознавства нового часу заслуговує на увагу М. Дилецький (1630 – 1690). Знаний композитор, музикант і педагог навчався в європейській єзуїтській академії Вільна і Варшаві. Його вчителями музики, ймовірно, були українські музиканти М. Замаревич та М. Мельчевський. Як регент і вчитель церковного співу М. Дилецький працював у Вільні, Смоленську, Москві. У царській хоровій капелі Г. Строганова він став регентом.

М. Дилецький є автором концертів і низки церковних композицій, написав і в 1675 р. (за іншими даними – у 1677 р.) видав у Смоленську трактат «Грамматика пения мусикийскаго» («Мусикийская грамматика») про основи поліфонно-гармонійного (партесного) багатоголосся. Згодом московську редакцію «Грамматики» він присвятив «Во благородных благородному, во именитых именитому господину своему Гр. Дм. Строганову». М. Дилецький був одним із найвидатніших творців партесної музики. Російський музикознавець, хоровий диригент і педагог С. Смоленський (1848–1909 рр.) вважав його автором школи мистецтва співу західного напрямку. Справді, як теоретик і педагог М. Дилецький створив власну концепцію партесної музики, до прихильників якої належали визначні європейські композитори кінця XVII – початку XVIII ст. [8, с. 25].

Микола Павлович докладно проаналізував технічну сутність лінійної, нотної системи партесного співу й багатоголосної композиції. Митець охарактеризував захист «вільних» прийомів композиції, розглядав музику як емоційне мистецтво, яке творчо живе. «Грамматика» по суті була також і першою спробою узагальнення музично-теоретичних знань, раніше засвоєваних переважно через усну традицію [11]. Установлена Дилецьким термінологія надовго утвердилася в теоретичній, педагогічній практиці шкіл і композиторів, мала помітне практичне значення та сприяла плідній діяльності багатьох співаків і регентів другої половини XVII – початку XVIII ст. Окрім того, «Грамматика пения мусикийскаго» вважається першим зі збережених наукових творів, у яких описане Квінтове коло [10].

Упродовж XVIII ст. розвиток музикознавства був тісно пов'язаний зі становленням музичного шкільництва. Відповідними навчальними закладами були Глухівська школа, вокальні та інструментальні класи при Харківському казенному колегіумі, Новгород-Сіверська школа, засновані у 1730-х рр. Подібні освітні установи здійснювали виховання та навчання професійних співаків і музикантів за європейськими зразками. Не випадково випускників цих закладів часто запрошували до царського двору. Варто назвати імена М. Березовського, Д. Бортиянського, А. Веделя, М. Концевича, Я. Цеха та ін.

Період із середини XVIII до 20-х рр. XIX ст. більшість дослідників справедливо вважає золотою добою української

духовної музики, коли творчість видатних творців музики характеризувалась неперевершеними мистецькими творами, які стали вагомим внеском у розвиток європейського музикознавства.

Писемні джерела XVIII ст. свідчать про факти навчання українських музикантів у європейських країнах. Окремі виконавці, трупи і навіть оркестри проходили вишкіл в Італії, Німеччині та інших країнах. Беззаперечним є й явище іншого порядку: сотні європейців служили вчителями музики в родинах українських вельмож. Відомо, що в палаці гетьмана К. Розумовського працювали як маєткові вчителі італійські композитори Д. Асартія, Д. Паїзіелло, Д. Сарті, музично-педагогічні напрацювання яких сприяли піднесенню українського музикознавства.

Упродовж XVIII ст. в українській культурі поширилися ідеї класичного західноєвропейського Просвітництва, згідно з якими спостерігалась залежність суспільного розвитку від рівня освіти. Ідеї Просвітництва певною мірою реалізовувалися у творчості українських письменників і філософів Г. Сковороди, Я. Козельського, І. Котляревського та ін. Ці ідеї сприяли піднесенню музичної культури та музикознавства в Україні, основним осередком яких стала Києво-Могилянська академія. У стінах цього закладу активно популяризувалася вокально-хорова, церковна музика.

Серед художніх напрямів української музики XVIII ст. провідне місце займало бароко. Проте бароко поступово насичувалося ознаками класицизму з характерним тяжінням до ясності й гармонійності, рівноваги інтелектуального й чуттєвого, а також окремими рисами сентименталізму. Названі напрями й особливості значною мірою реалізувалися у творчості українських композиторів другої половини XVIII – початку XIX ст.

Представники музично-церковного мистецтва зосереджувались навколо Петербурзької придворної співацької капели. Саме до цієї капели привозили найкращих українських хлопчиків-співаків, регентів, композиторів, які роками перебували в Росії, працюючи в галузі вокально-хорової духовної музики, писали й виконували барокові партесні твори. Довгі роки капелу очолювали українські діячі Д. Бортнянський і М. Полторацький. Як стверджують науковці, саме завдяки українським музикантам відбулося реформування російської церковної музики, її розквіт і стилізове збагачення в другій половині XVIII ст. Вважається, що

українські музиканти того часу започаткували новий стиль європейської духовної музики [7].

Початок XIX ст. в Україні прикметний появою музикознавчої публіцистики і критики. Так, у 1818 р. вийшла друком двотомна праця харківського професора, музичного теоретика, композитора, одного з перших біографів Г. Сковороди, угорця за походженням Г. Гесса де Кальве «Теория музики». Музикознавці зазначають, що ця книга мала більш естетичний, ніж теоретичний характер. Праця загалом спрямовувалася проти «дилетантів-аристократів», які сприймали музику як розвагу. Композитор обстоював розвиток музики як високого мистецтва, а музичну освіту розглядав як вияв наукового її сприйняття. Крім того, Гесс де Кальве захоплювався народною музикою, написавши кілька варіацій на тему українських народних пісень.

Помітне місце серед музикознавців XIX ст. посідав чеський діяч А. Нанке. У Перемишлі він очолив кафедральний хор і музичну школу при ньому, засновані в 1828 р., і незабаром підняв хорове мистецтво до високого професійного рівня, зокрема, написав «Службу Божу» для мішаного хору. Під керівництвом А. Нанке здобули музичну освіту чимало майбутніх українських композиторів та хорових диригентів: М. Вербицький, І. Лаврівський, Я. Неронович, І.-Х. Сінкевич, І. Скобельський та ін. [5].

Стан українського музикознавства від середини XIX ст. дослідниками характеризується як критичний. Йдеться про підпорядкування освітньої системи Наддніпрянщини імперській Росії. Між тим варто відзначити як здобуток певне піднесення музичної фольклористики, появу численних текстових записів і збірок М. Максимовича, М. Маркевича, Т. Трутовського, М. Цертелева. Д. Зубрицький, М. Лисенко, О. Серов, П. Сокальський здійснили перші спроби критичної характеристики українських пісень. Саме їхніми зусиллями в українському музикознавстві чинився спротив денационалізаційному впливу імперської влади.

У музичному середовищі Наддніпрянщини впродовж другої половини XIX ст. активно функціонувало Російське імператорське музичне товариство. Йому були підпорядковані всі музичні школи, діяльність яких відбувалась під впливом русифікації. Національні традиції зберігалися лише в народних школах і духовних семінаріях. У галузі музикознавства вийшло друком кілька важливих праць І. Вознесенського, В. Металлова, А. Пре-

ображенського. П. Сокальський присвятив своє дослідження розбіжностям між українською і російською народною музикою, «Русская народная музыка, великорусская и малорусская» (1888).

До національних надбань музикознавства необхідно віднести роботу О. Серова «Музыка южно-русских песен» (1861). Ідеї О. Серова розвинув М. Лисенко («Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем О. Вересаем», «О торбане и музыке песен Видорта» та ін.). Наприкінці XIX ст. М. Лисенко заснував у Києві власну музичну школу, яка стала центром формування українських кадрів у царині музикознавства.

За прикладом композитора почав функціонувати щойно заснований Музичний інститут імені М. Лисенка у Львові (1903), розвивалася музична освіта в галицьких загальноосвітніх школах та громадських організаціях. На західноукраїнських землях національну музичну фольклористику досліджували переважно члени Етнографічної комісії Наукового товариства імені Тараса Шевченка (далі – НТШ): І. Колесса, Ф. Колесса, С. Людкевич, І. Роздольський, В. Шухевич та ін. [4, с. 867].

На початку XX ст. проблеми українського музикознавства досить жваво обговорювалися в часописах: «Київська старовина», «Зоря», «Українська хата», «Артистичний вісник», «Неділя» та ін. На сторінках цих видань друкували власні розвідки А. Вахнянин, І. Воробкевич, С. Людкевич, Й. Миклашевський, В. Сокальський, І. Стешенко та інші вітчизняні дослідники.

І. Воробкевич (1836 – 1903) – диригент, письменник, музично-громадський діяч, голова першого Руського літературно-драматичного товариства, яке за його ініціативи перетворилося на буковинський «Боян». Професор Чернівецького університету, він став відомим завдяки написанню музики до кількох оперет і поезій. Серед творів композитора – оперета «Козак і Бандурист», мелодрама «Гнат Приблуда», опера «Убога Марта», музичні історичні драми «Петро Конашевич Сагайдачний» та «Кочубей і Мазепа», симфонія, понад 400 хорів, 26 музичних драм, солоспіви, ансамблі, обробки народних пісень. Характерною рисою музичної творчості І. Воробкевича була близькість його до українського мелосу, фольклору, лірики.

Внесок у музикологію перемишлянського композитора, педагога А. Вахнянина (1841 – 1908) полягав в організації 1865 р.

першого Шевченківського концерту на західноукраїнських землях. Працюючи у Львові в Академічній гімназії, він тісно співпрацював із комісією з написання українських підручників для народних і середніх шкіл, 1903 р. заснував Вищий музичний інститут імені М. Лисенка (пізніше – Львівська консерваторія) та став його першим директором, був засновником і керівником Спілки співацьких і музичних товариств. А. Вахнянин – автор кількох шкільних музикознавчих підручників. Він написав музику до ряду драм, хорів, пісень та літературних творів [1].

С. Людкевич (1879 – 1979) – композитор, фольклорист, педагог, доктор музикознавства, один із організаторів Вищого музичного інституту імені М. Лисенка у Львові, у 1910 – 1915 рр. – його директор, від 1919 р. – викладач теоретичних дисциплін та інспектор філій, працював із хорами «Боян», «Бандурист», «Сурма». З 1936 р. композитор був головою музикологічної комісії НТШ. Починаючи з 1939 р., професор очолював кафедру теорії та композиції Львівської консерваторії. Одночасно в 1939 – 1951 рр. С. Людкевич був старшим науковим співробітником Львівської філії Інституту фольклору АН УРСР. Він виступав за збереження українських традицій, шанобливе ставлення до видатних діячів українського народу. До найвидатніших творів композитора належить кантата-симфонія «Кавказ», написана на вірші однойменної поеми Т. Шевченка [9, с. 304-305].

Поява друком праць, присвячених історії музики, пов'язана з іменами дослідників музичної культури України. Помітну роль відіграв дослідник культури Харківщини Й. Миклашевський [6]. Український композитор, піаніст і музичний критик В. Сокальський (1863 – 1919) створив композиції, пов'язані з аранжуванням п'єс для драматичних вистав, працював викладачем-піаністом, диригентом, концертмейстером у Харківському оперному театрі, брав участь у концертах музичного товариства в ролі диригента власних творів. Як кореспондент газети «Южный край» (Харків), він регулярно публікував «Музичні нотатки», писав статті для «Известий Санкт-Петербургского общества музыкальных собраний» (псевдонім «Дон Дієз»). В. Сокальський є автором симфонічних творів («Драматична фантазія», «Східний марш», «Зліт соколів слов'янських»), дитячої опери «Ріпка» (1900), симфонії соль мінор, написаної за мотивами українських

народних пісень, творів для оркестру, елегії для віолончелі й фортепіано, солоспівів, фортепіанних творів [2, с. 11].

Перший генеральний секретар (згодом – міністр) освіти Центральної Ради І. Стешенко (1873 – 1918), котрий у часи Української Революції підтримував українізацію культурного і мистецького життя, написав кілька творів, присвячених І. Котляревському, переймався проблемами тодішнього стану культури в Україні. Він відомий як автор популярних пісень «Вже воскресла Україна», «Гей не дивуйтесь, добрії люди».

Зважаючи на передреволюційне піднесення українського руху на початку ХХ століття, розвій вітчизняного музикознавства був цілком суголосним суспільним тенденціям активного опору імперіалістичному гніту на всіх українських землях.

Українське музикознавство на початку минулого століття збагатилося ім'ям Б. Яворського (1877 – 1942). Вихованець київської й московської шкіл, він органічно розкрив свої унікальні здібності як учений, викладач, реформатор музичної освіти. Під керівництвом Б. Яворського було розроблено багаторівневу типізацію музичних навчальних закладів (початкові, середні, вищі), програмні вимоги, навчальні плани тощо. Значний вплив на розвиток музичної науки мала теорія ладового ритму Б. Яворського. Своєрідність наукової діяльності вченого полягала в тому, що предмет музикознавчих досліджень розглядався ним на основі багатого джерельного матеріалу із залученням відомостей із різних галузей знань і художньої творчості.

Вагомий внесок у формування наукових засад української музично-історичної думки здійснив М. Грінченко (1882 – 1942) – видатний науковець-історик, критик, педагог, музично-громадський діяч, фольклорист, композитор. Розробка цілісної концепції української музичної культури в історичному, культурологічному і соціоестетичному ракурсах були сенсом усього його життя [3].

Отже, українське музикознавство від XVII до початку минулого століття пройшло складний шлях, сповнений злетів і падінь, поділяючи непросту долю українського народу, який торував власний поступ до національної самобутності. Європейська зорієнтованість вітчизняного музичного мистецтва залишалася провідною ознакою упродовж означеного періоду.

Список використаної літератури

1. Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908): біля джерел національного відродження / Т. Батенко ; Наукове тов-во ім. В. Липинського – Львів : Кальварія : Каменяр, 1998. – 139 с.
2. Ганзбург Г. И. Владимир Сокальский – публицист и композитор / Г. И. Ганзбург // Музыкальное обозрение. – 1991. – № 15-18. – С. 11–18.
3. Гулеско І. І. Національний хоревий стиль : навч. посіб. / І. І. Гулеско. – Харків : ХДК, 1994. – 107 с.
4. Енциклопедія українознавства. Загальна частина : Перевидання в Україні / [НАН України, Інститут української археографії та ін.]. – Репр. відтворення видання 1949 р. – К., 1995. – Т. 3. – С. 801–1230.
5. Загайкевич М. Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості. – Львів : Видавництво отців василіан «Місіонер», 1998. – 140 с.
6. Миклашевський Й. М. Музична і театральна культура Харкова кінця XVIII – першої половини XIX ст. / Й. М. Миклашевський. – К. : Наук. думка, 1967. – 160 с.
7. Ольховський А. Нарис історії української музики / А. Ольховський. – К. : Музична Україна, 2003. – 512 с.
8. Русская духовная музыка в документах и материалах. Т. IV / С. В. Смоленский. Воспоминания. – М. : Языки слав. культуры, 2002. – 903 с.
9. Український радянський енциклопедичний словник : у 3-х т. Т. 2. / гол. ред. Ф. С. Бабичев. – 2-ге вид. – К. : Гл. ред. УРЕ, 1987. – 736 с.
10. Цалай-Якименко О. Музично-теоретична думка на Україні в XVII ст. та праці М. Дилецького / О. Цалай-Якименко // Українське музикознавство. – 1971. – Вип. 6. – С. 32–40.
11. Юцевич Ю. Є. Музыка. Словник-довідник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 352 с.

Петро Киридон

УКРАИНСКОЕ МУЗЫКОВЕДЕНИЕ С XVII ДО НАЧАЛА XX ВЕКА: ЕВРОПЕЙСКИЙ ВЫБОР

Предложен обций обзор истории отечественного музыковедения со времени его становления до Украинской Революции 1917 – 1920 гг. События анализируются в контексте общественных культурных процессов на украинских землях, входящих в состав двух империй: Австро-Венгерской и Российской. Исходя из оценки творческого наследия украинских деятелей искусства, осуществлена попытка показать органическую принадлежность национальных деятелей к европейским музыковедческим кругам, а также специфические черты украинского музыковедения данного периода. Деятельность плеяды украинских композиторов, дирижеров, музыкальных педагогов и критиков рассматривается с позиций их связей с коллегами из стран Западной и Центральной Европы. Показано взаимовлияние украинских и европейских музыкальных школ на протяжении нескольких столетий.

Ключевые слова: *Украина, музыковедение, композитор, музыкант, педагог, дирижер.*

Peter Kyrydon

UKRAINIAN MUSICOLOGY FROM SEVENTEENTH TO THE EARLY TWENTIETH CENTURIES: EUROPEAN CHOICE

A general overview of the history of domestic musicology from its formation to the Ukrainian Revolution 1917 – 1920 is proposed. Events are submitted in the context of public social and economic processes in Ukrainian lands within two empires: the Austro-Hungarian and Russian. On the example of the creative achievements of Ukrainian artists author has attempted to show the organic belonging to national figures of European musicological circles and specific features of Ukrainian musicology of this period.

Based on the evaluation of creative developments of Ukrainian figures of music, the author makes an attempt to show original belonging of national musicologists to European musicological circles and singles out the specific features of Ukrainian musicology during the determined period. Activities of pleiad of Ukrainian composers, conductors, music pedagogues and critics are viewed from the standpoint of their assessment of relations with colleagues in Western and Central Europe. The interplay of Ukrainian and foreign music schools for several centuries is shown.

Generalized characteristics of the Ukrainian musicology in modern history are done; the achievements of the best figures of the national music are shown, their outstanding performance in the theoretical and practical research in different areas of musicology is named.

Keywords: *Ukraine, musicology, composer, musician, pedagogue, conductor.*

Одержано 16.02.2015 р.